

Jancsák Csaba – Matiscsák Attila:

A hallgatói mozgalom metamorfózisa – Centrumból a perifériára(?) (!)

„Ha egy szervezet túl mereven ragaszkodik a régi módszerekhez, a tegnap gyógymódjai a holnap betegegek okozóivá válnak.”
(Ed Oakley)

A társadalmi mozgalom természete

A társadalmi mozgalmak – Szabó Máté¹ idézve - mindig tükröt tartanak az ösztársadalmi és politikai fejlődés elé: többnyire a legégetőbb problémákból jönnek létre, és megjelenési formáik is az egészet, annak determinációs struktúráit és mechanizmusait tükrözik. A társadalmi mozgalmak a társadalmi tanulás, az innováció, a reform funkcióból vállalnak részt, és tanítanak, taníthatnak bennünket saját társadalmunk problémáinak megismerésére. Ennek a "mozgalmi jelző funkciónak" az ignorálása végzetes politikai és elméleti hiba.

Ezen elmélet alapján a társadalmi mozgalom csak a történelem ritka pillanataiban válhat a fejlődés igazi "motorjává", formálójává. Lehet, hogy nem is igazán ezek a "mozgalmas" periódusok a fejlődés konstruktív pillanatai. A társadalmi mozgalmak történelmi szerepének van egy indirekt és talán egyértelműbben pozitív hatásmechanizmusa. A társadalmi mozgalmak, mintegy "katalizátor funkciót" ellátva, felvetnek olyan problémákat és megoldási módokat a politikai struktúrát illetően, amelyeket a politikai intézményrendszer átvállalhat és reformok révén intézményesíthet – ez viszont a kiváltó mozgalmak eltűnéséhez vagy intézményesítéséhez vezethet.

Ám a mozgalmakat önmagukban, társadalmi jelenségként értelmezve valójában nem jutnánk messzebbre, mint egy funkcionális logika irányába, amely a mozgalmi analógiából vezet le csoportfolyamatokat. Ez talán a leglogikusabb megközelítés is lehet, de egyelőre hagyjuk meg ezt a logikát egy hipotetikus szálnak, amihez még visszakanyarodunk.

Lépjünk egy picivel tovább, és nézzük, hogyan is definiálja Szabó a mozgalmat a társadalmi cselekvés szemszögéből:

- A társadalmi mozgalom magas érzelmi expresszivitással rendelkező közösségi cselekvés.
- Intézményesedett, azonban nem elsősorban formális szervezetekben, hanem olyan társadalmi hálózatokban, amelyben fennáll a munkamegosztás és a formalizáció bizonyos foka, de változóak a célok, flexibilisek a szervezeti formák és a stratégiák.
- A mozgalmak a társadalmi-politikai erőforrások mobilizációjának dinamikus formái, amelyek humán és dologi erőforrások mind szélesebb körét igyekeznek céljaik érdekében mozgósítani.
- A társadalmi mozgalmak a társadalmi-politikai konfliktusok sajátos kifejezési formái.
- A makrotársadalmi és politikai struktúrák szempontjából a mozgalmak gyakran az innovációs kihívás közvetítői és hordozói, amelyek a problémák artikulálására, de nem megoldására alkalmasak.

A társadalmi szerveződések modell-leírásának legfontosabb alapjai ezek, amelyek továbbvezetnek a társadalmi mozgalmakból alakult szervezetek működési elveinek meghatározásához.

¹ Szabó Máté: Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás (Villányi úti könyvek, Politikatudományi sorozat 1998)

Mozgalmi célokra, elvekre épülő közösségi szerveződések ugyanis történeti szakaszuktól függően céljaikat, motivációjukat és fejlődésüket tekintve sajátos körét alkotják az informális közösségek tágabb halmazának. Legtöbb esetben ugyanis, ahogyan Szabó Máté is jól rávilágít, flexibilis szervezeti formában működő közösségekről van szó, amelyeknél maguk a célok, s így az érték-meghatározások is folyamatosan változnak.

Van azonban néhány érdekes, jól körülhatárolható pont, amely a kohézióját adja ezen csoportoknak. Az egyik a mozgalom kialakulását, céljait generáló társadalmi probléma, illetve annak forrásaként, előidézőjeként identifikált másik csoport. Sok esetben a „másik csoport” meghatározása, a mozgalmi csoporttól, mint vonatkoztatási csoporttól való távolságának pragmatikus leírása és céljaik programszerű szétválasztása vezethet akár spontán jellegű mozgalom-hálózat kialakuláshoz, máskor azonban csupán egy adott érték (vagy közösségi érdek/érték képviselő) hiánya is elég hozzá.

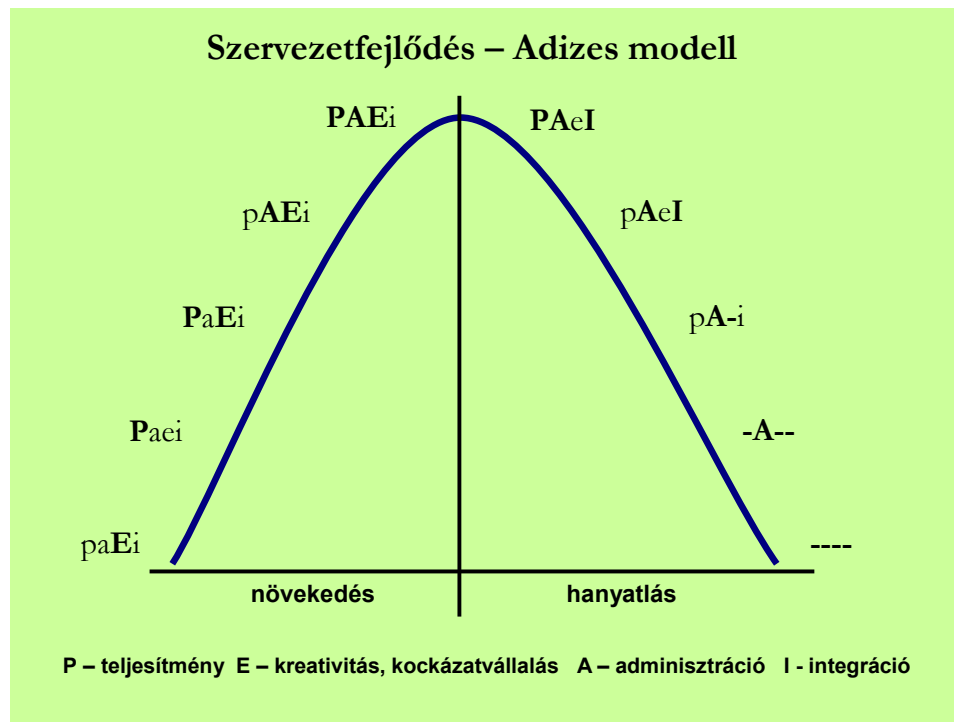
„Nagyon hamar eljutottunk ahhoz a két alapköveteléshez, amiről szólt tulajdonképpen a 1988. szeptember 28-i sztrájk. Az egyik az egyetemi autonómia, a másik pedig a tanszabadság. Elég kezdetleges elképzeléseink voltak még, de úgy tűnt, hogy maga a forma, az hogy sztrájkolni lehet és az egész ugye '88-ban már benne volt a levegőben, hogy itt valami nagy változás lesz, hogy ebben ott lehetünk, oda rakhatjuk magunkat, egy kicsit előre mehet az egyetemi ifjúság, ez nyilván mind-mind benne volt, meg hát »eper és vér« és minden fajta ilyen romantikus elképzelés, amit az ember 20-21 évesen még komolyan gondol. (Pikó András egykori bölcsészhallgató, az 1988. október 24-i szegedi demonstráció főszervezője)

Kérdés, hogy egy társadalmi mozgalomra épülő csoport, vagy hálózat milyen helyet foglal el a közösségi szerveződések között, illetőleg, hogy céljait tekintve tud-e tartósan intézményesülni a rendszerben? Kell-e szükségszerű-e egyáltalán intézményesülnie, vagy, visszautalva ismét Szabó Mátéra, a mozgalmak sajátossága éppen az, hogy felszínre hozzák, artikulálják a problémákat, de megoldásokra nem alkalmasak?

A mozgalmak a kizárólag tiltakozásra képes tömeg és a tiltakozást csak esetenként alkalmazó politikai pártok, illetve más politikai szervezetek közötti, nem teljesen formalizáltan szervezett, de már nem is teljesen spontán társadalmi cselekvési formák, amelyekben van valamiféle laza szerveződés, funkcionális differenciálódás, de a mozgalom nem merülhet ki a formális szervezetében. Más szóval feltételezésünk szerint a mozgalom nem képes fenntarthatóan intézményesülni, mert az intézményesüléssel együtt jár magának a mozgalomnak a halála, hiszen az éppen egyfajta politikai válaszként a fennálló rend és intézményrendszer ellen jött létre, annak bizonyos funkcióit, értékeit kérdőjelezte meg.

„Mi egyszerűen csak erről egy vitát akartunk, illetve ki akartunk követelni valamit, de nem volt igazból ennek a dolognak egy olyan klasszikus értelemben végig vitt forradalmi technikája, hogy akkor kitűzzük, hogy idáig jutunk el és akkor majd ezt, hogy ha megvalósítjuk, akkor mindenki hátradőlhet és akkor jó lesz. Ugyanakkor olyan szempontból valóban klasszikus forradalomnak tekinthető, hogy nagyon hamar kiderültek, hogy kik tartoznak a »zsirondhoz«, kik a vesettek. Mi »zsirondisták« voltunk tehát a tárgyalásos technikákat részesítettük volna előnyben. A nálunknál radikálisabbak nagyon hamar kitalálták, hogy mi tulajdonképpen megalkuvók vagyunk.” (Pikó András)

Ha modellezni kellene a hipotézist, akkor az Adizes-modell lehetne a legalkalmasabb a szervezetfejlődés leírására:

A modell szemlélteti azt az evolúciós utat, amelyet egy szervezet végigjár, miközben sikeresen veszi a maga elé tűzött célokat.

A szervezetfejlődési modell érvényessége persze nem csupán a mozgalom szerepének definiálásával érhető el, hiszen ezzel kizárnánk a csoportok és individuumok motivációit, identifikációs törekvéseit, értékváltozásait, jóllehet mindezek vizsgálata – mint a későbbiekben látszik majd - ha lehet, még koherensebbé teszik a hipotézisünket.

A következőkben a felsőoktatási hallgatói mozgalmat, mint az elmúlt húsz év egyik leglátványosabb, legsikeresebb, és legstrukturáltabb mozgalmát vesszük alapul ahhoz, hogy modellünket igazoljuk, és betekintést engedjünk mind a szervezet, mind pedig az egyéni cselekvési minták

Társadalmi környezet, egy mozgalom melegágya

A '80-as évek reformjainak szükségessége az elsők között érte el a felsőoktatás területét. A hetvenes évek közepétől, 1976 és 1986 között az összhallgatói létszám elsősorban gazdasági okokra hivatkozva 11,1%-al csökkent. A felsőoktatás az autonómia teljes hiánya és a keretszámok központi szabályozása miatt egyrészt elszigetelődött a többi társadalmi alrendszerrel, másrészt képzése rövid távú gazdasági célokat szolgált. A diplomások potenciális „felhasználóinak” igényei, a másfajta információáramlási csatornák megléte, vagy éppen hiánya miatt nem közvetlenül a felsőoktatás felé fogalmazódtak meg, tehát a vállalatok, cégek igényei – ha voltak – csak késve, vagy egyáltalán nem jelentek meg a képzés rendszerében. A nyolcvanas években nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi felsőoktatás válságba került. A válságot felismerve a hetvenes évek végétől a különböző szakmai műhelyekben,² később pedig párt,

² Ezt a szakmai munkát jól mutatja be: Palovecz János: *Magyar felsőoktatás helyzete* Bp. OKI 1981.

Egyébiránt meg kell jegyeznünk, hogy a '80-as évek hallgatói aktivitása nem csak ún. szakmai körökben nyilvánult meg, sőt(!): ekkortájt erősödtek fel azok az alternatív társadalmi mozgalmak, klubok, társadalompolitikai, vagy kulturális orientáltóságú körök, amelyekből szintén egy nagyon jelentős hallgatói elit került ki, és akiket szintén a rendszerváltás reformistái közé sorolhatunk. Más kérdés, hogy a későbbiekben hasonló politikai-gazdasági „ugródeszkává” vált ez a szerep is, mint azt a hallgatói mozgalmak esetében majd láthatjuk.

illetve állami szinten is megjelentek a felsőoktatás átalakításának szükségességére vonatkozó elképzelések. A hallgatóság a nyolcvanas évek elején látványosan aktivizálódott. Ezen felülülő aktivitás a hatvanas-hetvenes évek kulturális (zenei-képzőművészeti) klubéletéből az úgynevezett egyetemi/hallgatói öntevékeny csoportok mozgalma által átörökített (a szcenárió szervezési-felügyeleti körülményei között) mindvégig megőrzött önrendelkezés-mintán alapult. Megjelentek a képzési, elhelyezkedési gondok is, az értelmiségi pályák telítődése miatt pedig élesebbé vált a verseny, növekedett a társadalmi visszaélések és összefonódások száma. Az egyetemi hallgatói tömegek is lassan a praktikus, középosztályi (polgári) értékek felé orientálódtak. A folyamatok nyilvánvalóvá tették, hogy ez az átalakulás nem mehet végbe szerep- és értékváltás nélkül. E folyamat során a fiatalok értékorientációi, cselekvési mintái egyre inkább eltérnek a hagyományos normáktól, vagyis egyre inkább saját maguk fogalmazzák meg mintáikat. Az új ifjúsági korszak legfontosabb jellemzője a nemzedéki szerveződés fontosságának fölerősödése, vagyis az ifjúság autonómiájának nagyfokú növekedése lett. Az ifjúság mintakövetőből lassanként mintaadóvá is vált. „Először autodidakta, önellátó módon hozták létre a felsőoktatási második gazdaság, »második társadalom«: a »második egyetem« alaptéziseit: házi önképzőköröket, féllenzéki folyóiratokat. Ezután a szamizdatosokkal, a repülőegyetemi előadásokkal kapcsolatba kerülve próbálkoztak meg ama ismereteket megszerezni társadalmukról, amelyeket az első egyetemen nem szerezhetek meg.”³

A hallgatói mozgalom

A hallgatói mozgalom tehát több oldalról is erősödött: egyfelől volt egy kulturális, szakmai reformtörekvés, amely elsősorban a társadalom globális mozgolódásának visszhangjaként jelentkezett, másrészt létezett egyfajta egyetempolitikai reformigény, amelyet főként a végzős hallgatók, illetve a fiatal oktatók kezdeményeztek. Ez a hallgatói mozgalom első szakasza, amelyben a mozgalmi jelleg már párosul radikális lépésekkel, de ez a csoport még nem igazán szervezett, hiszen – mint az a szegedi hallgatói, oktatói interjúk alapján kitűnt – az évek alatt kialakult „második egyetem” belterjessé és függetlenné tette a hallgatói elitet.

A hallgatói képviseleti rendszer⁴ megalakulása után még nem tudott kompetens politikát felmutatni. Az általa delegált képviselők az Egyetemi Tanácsban nem értették a nyelvezetet, nem ismerték a személyi összefüggéseket, idegenül mozogtak az Egyetemi Tanácsban, ellentétben a KISZ-szel. „[Nem politizáltunk okosan], nem találtuk meg a funkcionkban a lényeges súlypontot.”⁵ Az 1985-ös oktatási törvény elfogadása – amelynek legnagyobb eredménye a KISZ mellett szerveződő hallgatói mozgalmak legalizálása lett – visszafordíthatatlanul utat engedett a hallgatói mozgalmak érdekképviseleti szervezetté válásához.

Az oktatási törvényen alapuló 1986-os miniszteri rendelet⁶ pedig már – a Szervezeti és Működési Szabályzatok (SZMSZ) kivételével – az összes intézményi-kari szabályzat (ösztöndíj-, vizsga-, tanulmányi és fegyelmi ügyek) és a hallgatókat közvetlenül érintő oktatásszervezési intézkedések (vizsganapok, vizsgarend) esetében egyetértési joggal ruházta fel a hallgatói önkormányzatokat. A változások fő irányának elvét jól mutatja az a nagy jelentőségű miniszteri rendelet⁷ is, amely az intézményi tanácsokban egyharmados képviseletet biztosított a hallgatóknak. Az intézményi tanácsokban helyet foglaló hallgatói képviselői arány hagyománya

³ Balog Iván: *Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években* (In: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*, Szeged, 1993. 24-25)

⁴ =HKR, másutt HKB (Hallgatói Képviselő Bizottság.), HKT (Hallgatói Képviselő Testület), HÖT vagy HÖK (Hallgatói Önkormányzat)

⁵ *Az ügy érdekében*, beszélgetés Pikó Andrással, Gondolat-jel Szeged, 1985/4. 20-26

⁶ A művelődési miniszter 24/1986. (VIII.31.) számú rendelete „*A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közösségek és a hallgatói képviselők jogairól*” szöveg.

⁷ A művelődési miniszter 20/1986. (VIII.31.) számú rendelete „*A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről*” szöveg.

innen eredeztethető. A képviselet szabályozása és mértéke a kilencvenes évek végére a hallgatói önkormányzatiság egyik legtöbbször vitatott tényezőjévé vált. Az országos hők-képviseleti szervek (OFÉSZ, HÖKOSZ, HÖÖK) a rendeleti szabályozásból a felsőoktatási törvényi szabályozásba átkerült tételt a magyarországi hallgatói mozgalom egyik alappillérenek tekintették és tekintik, melynek megtartásáért a törvényi háttér változásakor igen erős lobbYTEVÉKENYSÉGET fejtettek ki (1995-96, 1998-99).

Talán ez volt a legjelentősebb lépés a hallgatói mozgalmak történetében, amit nem csupán demokratikusan megillető jogként, hanem hatalomként is értelmezhetünk, hiszen a felsőoktatási intézmények vezetői tanácsaiban való részvétel nagy manipulációkra adott lehetőséget. Ugyanakkor a felsőoktatás-politika reformer képviselőinek (akik ekkor mind az intézményi, mind az állami tisztségekben kisebbségben voltak) szükségesnek mutatkozott az erős hallgatói támogatottság ki- és felhasználása, melyhez nélkülözhetetlen volt a politikai szereplővé vált (és egyébiránt a régi mintákat követő és emiatt a hallgatók között kevésbé hiteles) KISZ⁸ által az egyetemi-főiskolai diákéletből való kivonulás után keletkezett űrben még csak formálódó hallgatói szervezet alapjainak lerakása és megerősödésének támogatása. A reformerek a diákszervezetek leendő – a törvény szava által is hivatalos – vezetőitől (az intézményi diákvezérek mint a diáktársak bizalma által kiemelt „hangadók”, „ötletadók” már korábbról fogva jelen voltak) bizton számíthattak a reformpolitika támogatására és – nélkülözhetetlen – hallgatói bázisának biztosítására. Nem hanyagolható el azonban az a történelmi tény sem, hogy a felsőoktatás vezetői (rektori, dékáni, professzori szinten, de állami hivatali szinten is) egyre többen kerültek ki az 1956-os forradalom előtt és alatt szerveződő és működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) egykori tagjai, szervezői, vezetői, vagy éppen ellenzői és lerombolói közül, akiknek élő emlékeik voltak a diákmozgalom önkéntes jellegéből adódó szellemi és erkölcsi erejéről, társadalmi támogatottságáról. Egyfajta természetes érték- és érdekkapcsolódás alakult ki tehát az egyetemi-egyetempolitikai reform oktató és hallgató képviselői között.⁹

„Szegeden mintaszerű volt a tanári kar, de soha nem voltak gondjaink. Tehát a '80-as évek szegedi egyetemét úgy kell elképzelni, mint egy hiperliberális, laza, ugyanakkor nagyon-nagyon teljesítményelvű intézményt. És érdekes módon a teljesítményelv az valahogy nem csak a tanároktól jött, tehát nem csak követelmény szinten volt meg, hanem belső igényként is. Tehát az egyetem ilyen szempontból abszolút fogadóképes volt és ezekben a tanárok is partnereink voltak. Nekünk nagyon sok vitánk volt a párt helyi vezetőivel, akikről nem tudok rosszat mondani, mert az egyetemen belül vitatkoztunk, de kifele úgy zárt az egyetem, hogy csak na.” (Pikó András)

A mértéktévesztést a világos párhuzamok okozták; hiszen ilyen hallgatói részvétellel a világ számos felsőoktatási rendszerében találkozhatott az érdeklődő. A rendszer logikájából következően azonban nem valódi jogokról volt szó. A hallgatói részvétel ezekben a tanácsokban inkább arra szolgált (szolgálhatott volna) egy magabiztos politikai vezetésnek, hogy potenciális

⁸ A KISZ utódszervezete a DEMISZ a magyarországi politikai paletta ifjúságot képviselő szervezeteként, tényezőjeként definiálta helyzetét.

⁹ A MEFESZ 1956. október 16-án a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Auditórium Maximumában alakult meg. „Az egyetem akkori hallgatói spontán (ma úgy mondanánk: öntevékeny) gyűlésre jöttek össze a BTK Auditorium Maximumában, és elhatározták, hogy politikamentes szervezetet a MEFESZ-t (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) hoznak létre. A következő, alakuló gyűlésükkor (1956. október 20.) a forradalmi hangulat oly magasra hágott, hogy a jelenlévő mintegy hatszáz hallgató (az egyetem akkori létszáma 3000 körül mozgott) tizenkét pontban követeléseket fogalmazott meg. A pontok között tanulmányi kérdések (mint az orosz nyelv tanítása egyeduralmának megszüntetése, vagy a zenei középiskola főiskolai rangra emelése) mellett diákszállás-építést, az orosz csapatok kivonását, a beszolgáltatások megszüntetését és demokratikus változásokat sürgettek. A Szegedről induló mozgalomhoz (melynek Kiss Tamás, Lejtényi András és Gönczöl Dezső voltak vezetői) október 21. és 23. között az ország majd' minden egyetemének hallgatósága csatlakozott, a műegyetemi tüntetés (23-án) a szegedi pontok fő csapásirányán szerveződött. A forradalom leverése utáni megtorlás (1957. április) a szegedi egyetemi élet képviselőit és a diákszervezet vezetőit is elérte, számos oktatót és hallgatót ítéltek súlyos börtönbüntetésre.” www.sztehoc.szeged.hu/bemut/ehoktort.php Ld. még Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged*. Belvedere Meridionale, 2002

szövetségeket szembe állítson egymással. S valóban: a felsőoktatás érdekeiért lobbyzó oktatói gárda az 1989-es fordulatot megelőzően soha nem használta fel a hallgatóságot szövetségesének¹⁰, amikor az alkufolyamatokban az irányító szervekre nyomást akart gyakorolni.

Ez azonban még egy kicsit későbbi történet, hisz valójában a mozgalomnak ekkor még ereje nem volt. A fordulat igazán csak a rendszerváltás éveiben következett be, amikor is egy új generáció vette át a stafétát új politizálási stílussal.

„1988 szeptemberében egy ilyen akció akárhogy is nézzük mégiscsak kockázatos volt, tehát utólag nekem persze elmondták azok a tanárok, akik benne voltak a szegedi vagy a megyei pártbizottságban, hogy nagyon erős nyomás alatt voltak, hogy rendet kellene tenni. Ez azért vissza-vissza szívárgott, tehát hogy a városban milyen a hangulat, a helyi lap egyrészt fölkapott bennünket, másrészt azért hangot adtak olyan véleményeknek is, amiből az derült ki, hogy hát ez azért még lehet, hogy előrehaladott dolog.” (Pikó András)

A hallgatói önkormányzati mozgalom közvetlen előzményeként értékelhető megmozdulás 1988. szeptember 28-án történt. A szegedi bölcsészkar hallgatói (és a hozzájuk csatlakozó oktatók) egynapos sztrájkjuk (mely ismét az „audmax”-ban volt) után levelet írtak a Művelődési Minisztériumhoz, melyben követelték a magyar felsőoktatás reformját. A szegedi megmozdulások tulajdonképpen egy aprócska ügy miatt kezdődtek: a szeptember elején nyilvánvalóvá vált, hogy az ötödéves hallgatóknak, a korábbinál kétszer több órát kell az utolsó évben hospitálniuk, hogy így tegyenek eleget a képzés követelményeinek. Ez volt az a csepp, amely az akkor már csiráiban létező, a KISZ-től független hallgatói érdekképviseletet arra ösztönözte, hogy cselekedjék. A zsúfolásig megtelt előadóteremben (1956 után) újra követelésként fogalmazódott meg az orosz nyelv mellett más nyelvek oktatása és a marxista gondolkodás mellett más gondolatkörök megismerésének kívánsága is. A megmozdulás (melynek Pikó András V. éves hallgató volt a főszervezője) ezúttal is országos csatlakozásokat vont maga után¹¹, majd október 31-én a szegedi bölcsészek nyílt levelükben országos megmozdulásra szólították fel a többi egyetem és főiskola hallgatóit.

„A kiindulópont az oktatói munka hallgatói véleményezése volt, amit egyszerűen nem tudtunk megszervezni. Nem tudtuk megszervezni, mert kiderült, hogy ha mi ezt komolyan akarjuk venni, hogy az oktatói munkát a hallgatók véleményezik, amely egyébként minden nyugat-európai egyetemen megszokott történet, akkor, hogy ennek értelme legyen, magyarán, hogy legyen hatása az oktatók alkalmazására, díjazására, pozíciójára, ahhoz – végig vezettük logikailag – az egész felsőoktatási rendszert meg kell változtatni. És így jutottunk el arra a gondolatra, 1988 közepére, hogy egy radikális felsőoktatási reformra van szükség.” (Fábri György egykori bölcsészhallgató, a budapesti demonstráció főszervezője, az OFÉSZ koordinátora)

„A dolog attól vált komolyabbá, hogy számunkra meglepő módon nagyon jó visszhangja volt az egyetemi közéletben ennek a sztrájknak, azon nyomban jött Pestről, az ELTE-ről egy távirat, meg máshonnan is és egyszerűen nem lehetett kikerülni azt, hogy, tehát nem lehetett azt mondani, hogy nem, mi csak Szegedben gondolkodunk. Összejöttek találkozó a pesti Bölcsészkar Hallgatói Önkormányzatának vezetőivel, tulajdonképpen ez volt az az élesztő, amitől ez a dolog tulajdonképpen földagadt azzá, hogy létrejött az első magyar hallgatói országos érdekképviselet, az OFÉSZ.” (Pikó András)

1989. május 6-án megalakult az Országos Felsőoktatási Érdekvédelmi Szövetség, az OFÉSZ, amely a rendszerváltoztatás egyik legjelentősebb támogatójává, és a magyar felsőoktatás reformjának katalizátorává vált.

¹⁰ „Mivel a felnőtt értékrenddel már nem tudnak mit kezdeni [ti. a fiatalok – a szerzők], önmagukra vannak utalva, és ez az önmagukra utaltság sohasem volt igazán jó iskola. Az azonban mindig problémákhoz vezet, ha valamelyik korcsoport csak saját nemzedékén belül számíthat együttműködésre és az idősebb nemzedéktől egyre kevésbé.” Lengyel László: *Társadalmi átalakulás és ifjúság*. Belvedere Meridionale, Szeged, 1999

¹¹ Pécsi Egyetem, október 4., Műgyetem, október 12.

A hallgatói önkormányzat

A rendszerváltáskor tehát már nyitva állt egy olyan részlegesen elismert, de arányaiban mindenképpen hatásos ereje a hallgatói mozgalomnak, amely akár nagypolitikai, akár egyetempolitikai szintéren érzékelhető volt.

„Egyrészt azt mondtuk, hogy a Diákszékek minket többé nem érdekelnek. A Diákszékeket a KISZ hívta össze, az akkori KISZ KB szervezte. Meg azt mondtuk, hogy nekünk ne szervezze a KISZ, meg a KISZ KB, meg senki se az életünket, hanem mi magunk ezt fel fogjuk építeni.” (Fábri György)

Egy társadalmi reformmal és egy általános felsőoktatási struktúraváltással a forradalmi helyzet is adottá vált. Az 1990-es hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, de főként az azt követő egyetemi vezetőségváltások lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét és a '80-as évek tapasztalataira épülve szervezett egységgé váljon. A '89 után létrejött politikai-gazdasági vákuumban ez a folyamat csak meddő akadályokba ütközhetett, hiszen a demokrácia és az állampolgári jogok égése alatt számos társadalmpolitikai csoportosulás látott napvilágot, amelyek mind az új rendszert igyekeztek legitimizálni. Programjaik már nemcsak a polgári lét ontológiai magyarázatára hivatkoztak, de megoldásokkal álltak elő súlyos, „húsbavágó” problémákra is. Így kaptak széles társadalmi visszhangot, és csak így lehettek részei annak az átalakulási folyamatnak, amelynek alapkövetelményénél már ők is legitim szervezetként vághattak szalagot.

„1990 tavaszára elértük, hogy gyakorlatilag az ország döntő többségében lettek hallgatói önkormányzatok. Ez egy nagyon nagy siker volt, azt gondolom. Az országos szervezet működését sikerült stabilizálni. Ezt én nagyon-nagyon fontosnak tartom, hogy ezt meg tudtuk tenni. Demonstrációs erőnk megmutattuk. 1988 őszén egy erős, ugyanakkor botrányoktól mentes demonstrációt tudunk csinálni és ugyanezt megismételtük 1990-ben is. És sikerült kialakítanunk azt a felsőoktatás-politikai koncepciót, amiben gondolkodtunk, azt a radikális átalakulásról szóló forgatókönyvet, amit kigondoltunk. Ez olyannyira sikeres volt, hogy 1990-ben a Világbankkal folytatott tárgyalások munkadokumentuma mi általunk javasolt anyag lett és onnantól kezdve valamennyi felsőoktatás-politikai dokumentum nagy része hivatkozott is rá. Tehát azt gondolom, hogy az 1988-as elindulásunk a négy kimondott cél tekintetében sikeres volt. Én két tekintetben azt látom, hogy nem volt sikeres. Az egyik hogy nem tudtuk a hallgatói mozgalmat az értelmiségi közgondolkodásba bevonni. A másik, hogy a felsőoktatás-politika, a felsőoktatás, mint érdekes értelmiségi téma, ez nem ment át. Valószínű nem voltunk elég ügyesek a médiamunkában, ez lehet az egyik ok. A másik oka a magyar médiának az egysíkúsága, hogy túlságosan a politikára fókuszál.” (Fábri György)

A '80-as évek végén persze folytatódott az egyetemi rendszer átalakulása illetve a társadalmi változásokkal párhuzamosan helyzetének átértékelődése is. A hallgatói létszám növekedésével, és a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével megnőtt a felsőoktatás társadalmi integrációjának a szerepe. A felsőoktatás többé már nem volt az elit bástyája, hanem tömegessé váló intézmény. Azoknak, akik itt megjelennek, más a társadalmi háttérük és a jövő társadalmi szerepük is. Megrendült és nehezen áttekinthetővé vált az oktatási rendszer. Képlékennyé váltak azok a társadalmi folyamatok, amelyek meghatározták, hogy mi az a tudástőke, amit igazán fel kell szívni.

Ma a közellét a piachoz, a kapcsolati tőke, és az, hogy földrajzilag hol vagyok ebben az országban fontosabb tényező, mint az, hogy milyen szakmai tudással rendelkezem, így tehát az eladhatóság, illetve az eladni-képesség vált a társadalmi értékek és biztosabb egzisztencia-hordozójává. Lengyel László szavaival élve: „Ma nem lehet tudni igazán – azon túlmenően, hogy valakinek az elithez kell tartozni, s mindenki találgatja, hogy ki mitől tartozik oda –, hogy mi az elindító. Sem az oktatásban se a társadalomban nem derült ki, hogy az individuális egyéni versengést vagy a szolidáris kisközösségi együttműködést kell-e díjazni.”¹²

¹² *Társadalmi átalakulás és ifjúság.* Belvedere Meridionale, Szeged, 1999

„Az hiszem, hogy egyetlen egy igazi hibát követtek el a hallgatói mozgalom akkori vezetői, illetve maga a szervezet – mely több plénumból állt, ezt nem lehet elnökségre, egy emberre, öt emberre, tíz emberre fogni, hiszen körülbelül 50-60 ember volt az, aki ténylegesen napi szinten nagyon keményen foglalkozott ezekkel az ügyekkel – amikor a nagytüntetés volt, akkor a különböző városok különböző „jelszavakkal” jöttek föl, tehát voltak olyan egyetemi városok, akik „kompromisszumkészek” voltak (valami alternatívában meg lehessen állapodni a kormánnyal), voltak olyan városok – és egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál – akik kőkeményen csak azt képviselték, hogy »a tandíj nem, azonnal vonják vissza, sőt rá, soha többet elő ne lehessen venni, fű ne nőjön, beszántani«, stb., stb. Azt hiszem, hogy egyrészt az a megosztottság is mutatta, amit az előbb mondtam, hogy mindenki egy kicsit másképp gondolta, más végeredménnyel lett volna elégedett, másrészt pedig arra senki nem mert gondolni, hogy mi van akkor, hogy ha a kormányzat azt mondja a tüntetés után, hogy »Jó volt fiúk. Nem. Szépen menjetek haza! Csöngetnek. Menjetek be a tanterembe!« és akkor minden megy tovább.” (Skultéty Tamás egykori ttk-s hallgató, az 1995-ös tandíjdemonstráció főszervezője, később a HÖÖK elnöke)

„Szerintem ma már nincs olyan hallgató, aki ne fizetne valamilyen módon tandíjat, csak lehet, hogy nem feltétlenül tandíjnak hívjuk, hanem fizetünk beiratkozási díjat, meg diploma kiadási díjat, meg vizsgadíjat, tehát az egyetemek a saját mozgásterükben ezeket nagyon gyorsan átvették a kormányzattól, tehát hiába törölte el az 1998-as kormányzat az általános tandíjfizetési kötelezettséget, egyrészt a részképzések kapcsán, tehát az esti, levelező, távoktatásos képzések kapcsán, másrészt ezeknek az intézményi díjaknak a kapcsán azt gondolom, hogy ma körülbelül már megfizeti minden hallgató ugyanazt a fajta összeget, mint amennyit 1996-ban akkor ott a kormányzat elgondolt.” (Majó Zoltán egykori ttk-s hallgató, HÖK-irodavezető)

Ilyen társadalmi helyzetben a hallgatói mozgalom, s vele együtt a kialakult hallgatói önkormányzatok szerepe is többdimenzióssá vált. Az önkormányzatok vizsgálata közben ez a szerepváltás nagyon nyilvánvalóvá tette azt a tézisünket, hogy a testületek képviselőinek magatartás- és cselekvésmintái megegyeznek az ifjúsági korszakváltás azonos folyamataival.

A szervezeti viselkedés a mozgalom kezdeti szakaszait tekintve még nyomon követhető, de az egyre inkább heterogénné váló felsőoktatással maga a hallgatói önkormányzat is heterogénné válik. 1994 után pedig már szinte lehetetlen bármilyen egységes társadalmi redistribúciót nyomon követni ezekben a testületekben.

Egyetemi integráció és hallgatói önkormányzat – egy új korszak

A hallgatói önkormányzatok sokáig egyfajta lebegési stádiumban voltak (s talán vannak még a mai napig is), amelyet egyfelől egy stratégiai (a jövő elmozdulási irányait vizsgáló), másfelől pedig egyfajta lételméleti kérdéseket felvető (a múlt, a gyökerek feldolgozásából általános alapokat megteremtő és misztifikáló) kiütkeresés jellemez.

„1996 után a HÖK-nek a szerepe is megváltozott, a HÖK-ös addig ilyen forradalmár ember volt, azután már inkább egy vezető volt, akinek már lettek irigyei, akiről bizonyos hallgatói csoportok azt mondták, hogy hát HÖK-ösnek lenni az egy olyan ösztöndíj kiegészítési, jólléti, jövedelmi forma, ami már inkább a hatalomról és a pénzről szól és azok a mozgalmárok, azok ugye kikoptak és jöttek valóban ezek az új típusú menedzserek, akik már el tudták magukat adni egy egyetemi értekezleten, akik az egyetemi tanácsban nem forradalmárként, hanem inkább technokratának tűntek fel, akik az egyetemi rektorválasztást is egyfajta hatalmi harcként élték meg.” (Majó Zoltán)

„Volt a porcosodás, meg volt a csontosodás. A porcosodás azt jelenti, hogy akkor voltak az országos kérdések, akkor tisztázódott, hogy tandíj vagy tandíjmentesség, hogy első diploma vagy második diploma. Mindenféleképpen volt egy mozgalmi jelleg. A másik pedig, hogy gyakorlatilag a törvény adta lehetőségekkel együtt kiépültek az érdekvédelmi rendszerek a felsőfokú intézményekben: Szervezeti és Működési Szabályzat elkészítése, képviselői rendszer megszilárdítása, stb., stb. Tehát, mondjuk az első része volt egy ilyen izgalmas rész, a második része viszont egy olyan munka, ami szerintem még most is tartja a hatását.” (Kovács József egykori tanárképző főiskolai hallgató, HÖK-elnök)

Ez a légüres tér a rendszerváltáskor volt korábban érzékelhető. Az integrációval megindult felsőoktatási struktúraváltás hasonló helyzetet teremtett, amit a felsőoktatás minden résztvevőjére hat.

„És én úgy érzem, hogy ezeknek az említett céloknak, az áthallgatásnak, a párhuzamos képzésnek még most is nagyon sok gátja van, ami ellen végig harcolni kellett, gondolok itt elsősorban a költségterítésekre, amelyekkel az intézmények még mindig akadályozzák, vagy próbálják akadályozni a hallgatói mobilitást a különböző karok között. A költségterítések mértékében elég nagy beleszólása lett a hallgatói önkormányzatoknak és lehet ezeket az összegeket mérsékelni, ezeket a szándékokat kicsit tompítani, amely óhatatlanul szerintem mind a mai napig meg van a karok vezetői előtt, vagy a karok vezetői szeme előtt lebeg.” (Döbör András egykori tanárképző főiskolai hallgató, EHÖK-elnök)

A hallgatók többsége még nem tudja, hogy milyen egyetemre jár. Az integráció látszólag nem zavarta meg őket, hiszen a változás körülményei és lehetőségei nem tisztázottak számukra. Az új egyetemi struktúrába helyezett szerepük sokkal több ponton tette őket döntési pozícióba. A felsőoktatás irányváltása természetesen nem, vagy nem csak önmagától függő folyamat, hiszen a változás, ami először lefelé hat, vagyis a középiskolák, és általános iskolák felé, az később, amikor már az irányváltás ezekben az intézményekben is bekövetkezik, meghatározza az integrált egyetemek hallgatói összetételét társadalmi és tudásminőségi szinten is. Jóllehet, ez nem újkeletű folyamat, hiszen az oktatási rendszer belső – az esélyegyenlőtlenséget soha fel nem oldó – logikája ezt a hatást mindig megköveteli, mégis radikálisabb lesz, hiszen most tudatos és erős a beavatkozás, amit elsősorban a piaci viszonyok határoznak majd meg. A változás több szinten zajlik. Kialakult már például az elitiskolák rendszere, mely az állami, hagyományos intézmények mellett a magánzférában jön létre, és amelyek versenyhelyzetbe kerülnek¹³ a piaci változásokra és igényekre kevésbé, vagy csak lassan reagáló állami intézményekkel szemben. Ez magával hozza a mobilitási folyamatok leegyszerűsítését is. A tudástöket ezekben az iskolákban egyrészt már a piac, másrészt a felsőoktatásba jutás esélyei határozzák meg.

A felsőoktatási integráció ma nyugati mintára épül, s ez nem hoz zökkenőmentes átalakulást. Az oktató-hallgató arány megnövekedését a magyar oktatási rendszer még egy darabig – várhatóan a lassan beérő demográfiai hullámvölgy elérékezéséig - nem képes teljesen feldolgozni, hiszen az infrastrukturális háttér, de elsősorban a magasán kvalifikált kutatói-oktatói állomány nem adott rá. Sok intézménynél nincsenek meg a megfelelő eszközök, adottságok egy tömegessé váló felsőoktatási szféra minőségi működéséhez, és az oktatási tevékenység, hagyomány is éles különbségeket mutat.

„Az eltömegesedésnek és az integrációnak köszönhetően a korábbi keretek föllazultak, gondolok itt a csoportokra, melyek korábban kis létszámúak és fixek, most ugye tanszékeken háromszor-négyszer annyi hallgató van, mint akár tíz évvel korábban és nincsenek fix csoportok, ki mikor ráér úgy veszi fel az óráit, tehát ez egy fajta elszemélytelenedéshez vezetett a mai felsőoktatásban. És mi úgy gondoltuk, hogy az egyetlen helyes stratégia az, hogy ha más alapon próbáljuk újra szervezni a hallgatói életet, nem a korábban hagyományos csoport és tanszék, tanszék-csoport buli, szakest, stb. szinten, hanem ebből megpróbáljuk kiemelni azokat az öntevékenyen szerveződő hallgatói csoportokat, amelyekre tud épülni aztán a hallgatói élet.” (Döbör András)

Ma észrevehető az oktatás elszemélytelenedése, funkció-centrikussá válása. Megszűnik az a belső kontaktus tanár és diák között, ami a folyamat minőségét is meghatározta. Persze a bekerülők is észreveszik az egymás közti különbségeket. A felvételi rendszer – függetlenül az egységes, kétszintű érettségi-felvételi rendszer bevezetésétől - addig nem lehet igazán működőképes és minőségi alapokon álló, amíg alapvetően a normatív támogatási rendszer határozza meg egy egyetem gazdasági stabilitását.

Létezik azonban már egy olyan igény is, amit az előbbieken a hallgatók döntési szerepvállalásának növekedéseként fogalmazzunk meg. A hallgató (a leendő hallgató) ugyanis

¹³ A magánintézmények versenyelőnye elsősorban a gyakorlatorientált képzések (melyek bizonyos szakmákban meghatározzák a diplomapiacra való jobb helyzetet) terén, a speciális, új tudományrészek szakképzései (az akadémiai szintre még nem emelt modern képzések) terén, és az oktatási külső-belső környezet szervezettsége terén (a hallgatók kiszolgálása, informálása, modern oktatási segédanyagok, jól tervezhető távoktatási forma) jelentkezhet.

egyre inkább „lábbal szavaz”. Vagyis, ha megvalósul az intézmények között valódi átjárhatóság, az oktatói értékelés egy sajátos, szabad-tanárválasztási rendszere, akkor a hallgató önmaga dönti el, hogy mit vár, mit várhat a felsőoktatástól. Abban az esetben az egyetempolitikai stratégiáknak is sokkal élesebb szemmel kell követniük a hallgatói igényeket. A hallgató lassanként valósi megrendelői szerepében megköveteli oktatójától a minőséget, mert a munkaerőpiac is ki fogja kényszeríteni ugyanezt, és a versenyhelyzet a felsőoktatás tömegesedésével új elvárásokat támaszt, amit csak a megszerzett tudástökével lehet irányítani. A piac egyre inkább a diploma mögötti tudásra, tapasztalatra és kapcsolati tőkére lesz vevő. A hallgatók tehát nem érdekeltek egy-egy tanszék megszűnésének megakadályozásában, ha az nem életképes. Az egyetemek képzési rendszere tehát alighanem csak ideig-óráig tartható normatív gazdasági alapokon. Hiszen már most sem a hallgatók bejutási esélyei, hanem a képzési minőség, intézményi presztízs, és az egyetemi szolgáltató rendszerek PR tevékenysége fogja meghatározni a hallgatói létszámot, a hallgatók minőségi eloszlását az egyetemeken.

A hallgatók ilyen irányú elmozdulása szükségessé tesz egyfelől olyan képviseleti rendszer felállítását is, amely elsősorban ezekre a lehetőségekre helyezi a hangsúlyt, másfelől a rendszer fejlődéséhez, versenyképességéhez és nem utolsósorban a társadalmi minta- és értékadó szerepéhez elengedhetetlenül szükséges teret engedni újabb, adott esetben a problémákat nem csupán megjelenítő, de arra érdemben reagáló mozgalmak kialakulásának.

A változás ma kétirányú fejlődést generálhat. Vagy a mozgalmi szemlélet újraírja az intézményesült formákat (ez esetben felülről generálódik, vállalva ezzel, hogy tönkreteszi a már alkotmányos alapokon, erős beágyazottsággal bíró rendszert), vagy alternatív mozgalmakban születik újjá anélkül, hogy kapcsolódna a már intézményesült szervezetekhez. Ilyen helyzetben mindig fennáll a lehetősége annak, hogy a felsőoktatásban résztvevők nem élnek a lehetőséggel, hanem felélik a lehetőségeket.

A hallgatók, s képviseletükben a hallgatói önkormányzat most nagyobb szerepet kaphat ebben a folyamatban, de – különösen abban az esetben, ha a probléma-megoldásban nem vállal tevékeny, proaktív szerepet, akadálya is lehet. Amint a diákok nélkülözhetetlen szükségleteket fogalmazznak meg, maguktól kitermelhetik azt a közeget, ami szervezheti, befolyásolhatja ezeket a folyamatokat. Ha a hallgatói önkormányzat tudatos irányvonala még mindig a legitimáció irányába mozog, akkor léte megmaradhat az adminisztrációs szükségleteket kielégítő szerepvállalásban, és új lehetőségeket, új célokat, s ezáltal új rendszert is, már csak új mozgalmak építhetnek.

„1990-es évek végén a Hallgatói Önkormányzatokban volt egy – talán még azóta is tart – egy ilyen eróziós folyamat, tehát végül is olyan társadalmi változások történtek, meg annyira átalakult az egyetemek a szerkezete, a hallgatóknak a mentalitása, a világnézete, hogy egész egyszerűen a Hallgatói Önkormányzatok elveszítették szinte minden politikai súlyukat. Tehát tulajdonképpen mondhatnánk azt is, hogy a szolgáltatások túl nőttek rajtunk, de a másik oldalról meg mondhatnunk azt is, hogy a HÖK-ök egyszerűen elveszítették ezeket a területeket, tehát nem tudták kézben tartani. És akkor vált igazán világossá, hogy létre kell hozni a hallgatói önkormányzatoktól független, de a hallgatókhoz mindenféleképpen közel álló szolgáltató egységeket, amelyek ezeket a hallgatói szolgáltatásokat tudják csinálni és egy háromsztatú hallgatói szolgáltatási részt kell felépíteni. Az egyik része az az érdekképviselő és az érdekérvényesítés ez marad a HÖK-öknél, van egy adminisztratív feladatkört ellátó rész, ez mondjuk a Hallgatói Szolgáltató Iroda és van egy ilyen életviteli, meg jóléti szolgáltatásokat nyújtó szervezet, ez pedig egy Kht. vagy egyéb a hallgatói önkormányzatokhoz szervezetiileg és minden szempontból nagyon közel álló, de az egyetemtől tulajdonképpen függetlenül gazdálkodó szervezet. Ez a három nagy csoport tudja lefedni az összes olyan területet, amire szüksége lehet egy hallgatónak a tanulmányai alatt.” (Fekete Csaba egykori ttk-s hallgató, EHÖK-elnök)

A karrierirodák, a hallgatói szolgáltató rendszerek irányvonala ma még sok tekintetben a benne résztvevő hallgatók karrierépítésén alapulnak, de látszik azonban, hogy szükséges feladatokat látnak el. A hallgatói csoportok szerepének letisztulásával kialakulhat egy kooperatív rendszer, ami csak akkor működőképes, ha az integráción belül egységesen működik, ha megtalálják

azokat a pontokat, ahol egységesen léphetnek fel, hiszen az egyetemi struktúra megváltozásával még inkább előtérbe került az egységes erővonal kialakítása.

Lehetőség nyílik arra, hogy a hallgatói önkormányzatok, a hallgatói adminisztrációt ellátó hallgatói irodák és a hallgatói szolgáltató rendszerek (karrierirodák, Kht.-k, alapítványok) egységes rendszerben működhessenek az egyetemi rendszertől függetlenül, de élesen befolyásolva azt.

Az integrált egyetem egyre inkább egyfajta nagyvállalattá válik, amelyben a piaci szempontok irgalmatlanul meghatározzák a működési feltételeket az effektív létezés szintjén, a fejlődés lehetőségeinek szintjén, és – a minőségi elvárások hatásával – egzisztenciális szinten is.

A XXI. század eleji diáklétben egyre kevesebb az olyan problémamegoldás, amit a hallgatók kifejezetten mint érdekképviselőt definiálnak. A kreditrendszer kialakításával, illetve az arra való áttéréssel felbomlottak a korábbi tanulmányi csoportok. A csoportok felbomlásával megszűntek a csoportérdekek és megjelentek az egyéni érdekek. Az egyéni érdekek azonban hihetetlenül sokszínű karrierterveket, egyéni életpályaterveket, és a többé-kevésbé ezeknek megfelelően tervezett, alakított tanulmányi utakat is jelentenek. Ezzel tulajdonképpen megszűnt az érdekképviselő klasszikus formája is, hiszen az igények szintjén előtérbe kerültek az egyéni, nem csoportosítható problémamegoldások. Napjainkban tehát az érdekképviselő a hallgatóknak az információkhoz (a jó, a hasznos információhoz) való hozzájutását jelenti.

A korábban a szakszervezethez hasonlóan tartott tevékenység tartalma megváltozott, az érdekképviselő – legalábbis a nyolcvanas évek végi vagy kilencvenes évek eleji értelemben – már nincs jelen. A hallgatók egyre többen az információszolgáltatót keresik. Azt, aki információt tud nyújtani az egyre bonyolultabbnak tűnő felsőiskolai mindennapokban való eligazodáshoz. Szándékosan használjuk az információnyújtás kifejezést, mert a kreditrendszerek bevezetésével, amikor a tanulmányi csoportok – amelyek végigkísérték a hallgatókat a gólyatábortól a diplomaosztóig – felbomlanak, lehetetlen szentendézni, vagy kipróbált, kitaposott oktatási utat mutatni, tehát az információkat kizárólag gyűjteni és nyújtani lehet, annak tudatában, hogy mindenki annyit vesz belőle, amennyit tud. Az egyes hallgató saját maga állítja össze a felsőoktatásban eltöltött pályájának elemeit. És ebben sokszor marad magára.

Napjainkban új egyenlőtlenségek jönnek létre, melyek kialakulásának és a hasadék szélesedésének alapja az információ minősége, a használható információhoz való jutás ideje, gyorsasága. Ezen szolgáltatások közül ma már egyre több helyen működnek nagyon nagy sikerrel a kredit, a tanulmányi, a karrier, a mentálhigiénés tanácsadások, a tanulás tanulása, a rekreációs vagy a feszültségoldó technikák bemutatása, információs portálok, hírlevelek. Ez az, amiről úgy gondoljuk, hogy a napjainkban ez a működő érdekképviselő, mert a diákoknak – úgy tetszik – ez az érdekük.

Összefoglalva

A hallgatói mozgalom nagykorúvá válása az 1993. évi felsőoktatásról szóló LXXX törvény elfogadásával nyer teret. Ez a „felnőttkor” azonban amellelt, hogy törvényileg szabályozott kereteket teremtett, egyfajta aranykalitkába is zárta a diákszervezetet, mely csillogása elhomályosította, a szabályrendszer pedig megdermesztette a tömegmozgalmi (radikális) múltat.

A törvény kimondta a hallgatók önrendelkezéshez és érdekartikulációhoz való jogát, alapot teremtett a demokratikus érdekképviselő működéséhez. A hallgatói mozgalom ebben az időszakban a formálódás időszakát lezárta és országos szervein keresztül is hatáskörében partnerré lett a felsőoktatás reformfolyamatának. Közben a hallgatói önkormányzatiság hivatali (infrastrukturális és kubatúra) háttérének megteremtése zajlott, a mozgalom a(z) elsősorban a benne dolgozók által megfogalmazott, de mindenképpen) változó igényeknek megfelelően új szemléletmódot épített ki. A hallgatók részére nyújtott szolgáltatások első csírái ekkor alakultak ki (HÖK-ök kezelésben levő egyetemi és főiskolai klubok, fénymásolási szolgáltatások).

Az 1995 és 96-os évek a tandíjról szóló kormányrendeletek válaszureakciói által határozódtak meg, mely egyfelől (a konfliktusokat elleplező, időkérő) visszatalálást jelentett a mozgalmi múlt hagyományaihoz, másrészt a demonstráció rendeleti szabályozásba való torkollása (vége, eredménye) ugyanennek a komplementumát mutatta a „jogászoktól idegenkedő” diákoknak, akik távolodni kezdtek a vezetőktől, a szervezettől. A mozgalom e szakasza a szabályzatalkotás szóval jellemezhető.

Eközben (1996-1998) a hallgatói kezelésű keretek (hallgatói normatíva) felosztása mellett a hallgatói (pénz)ügyekből mind többet magára vállaló hallgatói önkormányzatok sajátos kettősségnek lettek rabjai. Egyfelől a pénzügyi lebonyolításból a tanulmányi osztályok és a gazdasági hivatalok mellé bemozdult HÖK-ök, mivel az ügykezeléssel hivatalizálódtak és ezzel az intézmények vezetése felé megerősödtek, másfelől, éppen a „hivatallá” válás okán folyamatos népszerűség- és bázisvesztésnek tették ki magukat. A hallgatói önkormányzatokról az ekkor általánosan elfogadott hallgatói vélekedés szerint túlvállalták magukat, hivatallá lettek és ezzel eltávolodtak az érdekképviselőtől (a szakszervezeti funkciótól), tehát eredeti feladatuktól. E szakasz a viharok időszaka volt.

A felsőoktatás integrációs folyamatával párhuzamosan alakult felsőoktatási szövetségek és a 2000. január 1-ével megalakult integrált egyetemek és főiskolák hallgatói önkormányzatai egyfelől az alapokhoz szándékoztak visszanyúlni (tömegrendezvények, fórumok, viták, aktív kommunikáció), másfelől (a szolgáltatásokban és a pénzügyi számviteli rendszerekben) a szakmaiság és professzionalitás irányába mozdultak (a pénzügyek kezelését leválasztották a szervezetekről, a diákszolgáltatásokra létrejöttek a hallgatói szolgáltató Kht-k, Kft-k akik kizárólag az egyetemeken belüli szolgáltatások terén mozogtak).

2000-2001-ben kezdődött, de a napjainkban is zajló szakasz az újraformálódás, újraalkotás szavakkal jellemezhető, mely egy hármas egységbe vonja, de ugyanakkor szegmentálja is a szervezetet. Az első az *érdekképviselői* tér vagy funkció, mely szakszervezet-jellegű mozgásteret használ. A második az *igazgatási* funkció, mely az önkormányzati-szervező jellegben ölt testet. A harmadik a *gazdálkodó* funkció, mely a vállalkozói (vállalkozási) térben működik.

A mozgalom mai tisztségviselői ezen elváló „divíziókban” teljesítik ki önmagukat, kik harsányan képviselik a hallgatótársak (vélt vagy valós) érdekeit, kik rendezvényeket (fesztiválokat, sportversenyeket) szerveznek, kik pedig a diákszolgáltatások, diákvállalkozások terén mozognak, s az ezen keretek között megszerzett ismereteket és ismeretségeket, mint egyfajta kulturális és kapcsolati tőkét gyűjtve-raktározva készülnek a diplomapiacra való komoly versenyre. A szegmensek (divíziók) közötti információcsere és együttműködés terei a hallgatói önkormányzati irodák, melyeket még a kilencvenes évek elején harcoltak ki az akkori mozgalmárok. A szegmensek mai tisztségviselői (de általában: dolgozói) karriertervezésük, életpálya-tervezésük szempontjából ily módon már a felsőoktatási szervezeti keret legelején elindulnak a politikai, a közigazgatási, és a pénzpiaci pályaorientációk útján. És egyre nagyobb tudatossággal teszik ezt.

A felsőoktatás-politika rendszerváltás utáni folyamataival párhuzamosan a hallgatói mozgalom illetve a létrejött önkormányzati szervezetei politikai-gazdasági pozícióba kerültek. A hallgatók politikai cselekvésmintái egyre radikálisabb érdekképviselői, majd később piactudományi folyamatokat erősítettek, egyfelől a hallgatói létszám megnövekedésével, másfelől pedig a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével. A mozgalom kialakulását és későbbi folyamatait, valamint a képviselői magatartásmintákat az említettekén kívül a hallgatói értékorientáció változása és az ezen belüli új értelmiségi szerepvállalás is befolyásolta. A hallgatói elit csoportjait, köztük elsősorban a hallgatói önkormányzatokat, a piac és a politika nagyon heterogénné tette. A kialakult hármas struktúra – az érdekképviselői, a szolgáltatói, és az adminisztrációs struktúra – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre keltett egy belső konfrontációt is. A hallgatói önkormányzatok egyfajta lebegő stádiumban vannak, amelyet egy ontológiai útkeresés is jellemez.

Ez az átalakulás jelentős veszélyekkel is jár, melynek gyökere a teljes körű szabályozás hiánya és az, hogy a magyarországi felsőoktatási tér (és annak jogi háttere) rendkívül heterogén. Hosszú távon ez az időszak (a XXI. század első fele, a bolognai folyamat kezdete, az európai felsőoktatási tér határainak megerősödése) az, amely meghatározza a magyarországi hallgatói mozgalom szerepét (egy más alapokról indult, máshová jutott európai ifjúsági-hallgatói mozgalmi rendszer elemeként), mind pedig az integrált egyetemek súlyát, lehetőségeit és jövőjét akár hazai, akár nemzetközi szinten.

Az adott felsőoktatási egység állami (akadémiai) vezetésének (rektori, dékáni, főigazgatói szint) kedvezőbb alkupozíciója van egy kis „társadalmi” legitimitású, csekély (vagy nem is létező) hallgatói támogatói körrel bíró HÖK-testülettel szemben. Ez esetben, annak ellenére, hogy a (hallgatói) képviselő hallgatói érdekérvényesítő képessége csekély, ám személyes háttéralkukban még mozgósíthatja erejét, melyet a felsőoktatási törvény lehetőségként ad, a hallgatói részvételt a kari, intézményi tanácsokban. Megfigyeléseink azt mutatják, hogy a legitimitás hiánya azonban a már korábban vázolt eltávolodás és elszakadás tendenciáját erősíti, ami fokozza a HÖK-tagok egyéni karrierépítésének tünetét, illetve a hallgatói vélemények intézményi képviselő helyett az intézményvezetés véleményének hallgatók felé való eladása szándékának megjelenését. Így válhatnak a hallgatói érdekképviselő tagjai a felsőoktatási szupermarket eladóivá, holott a diáktársak (de a törvények-szabályzatok is!) a fogyasztóvédelmi szerepet követelik meg a HÖK-től.

Az campusok átrendeződő világát figyelve az láthatjuk, hogy az egyetemek még nem tudnak mit kezdeni azzal, hogy burjánzó civil közélet bontakozik ki a falakon belül. Még úgy tűnik, nem tudnak kilépni a rendszerváltás előtti „egy párt, egy ifjúsági szervezet” gondolati térből, melynek kitágulása, sőt hihetetlenül heterogénné válása a közeljövőben minden bizonnyal megtörténik. A hallgatók mindennapjait át meg átszövi az egyetemi költségvetéstől független civil kezdeményezésekben való részvétel, a szolgáltatások igénybevétele, rendezvények látogatása. Úgy véljük, hogy a hazai „Civilváros” kiterjedésével mindez fokozódni fog. Az egyetemek még nem látják, hogy lehetőség lakozik a civil közéletiségben. Egy valóban eleven és fejlődni képes egyetemi közösséghez nélkülözhetetlen szereplők a civilek. Példa is van elég, mégha csírájában is: az adománygyűjtésben, a közösségi szellem fejlesztésében, de a minőségbiztosításban sem lehet mással pótolni a civil szervezetek munkáját. Mindez a civil öntevékenység a hallgatói mozgalomra is inspiráló erővel hathat.